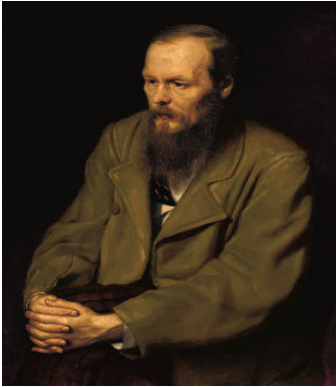

Fiodor Michajlovič Dostojevskij – ZLOČIN a TREST

30.10. (11.11.) 1821 – 28.01. (09.02.) 1881

Ktorýsi z jeho kritikov vtipne poznamenal, že o Dostojevskom sa doteraz popísalo nepomerne viac kníh, ako napísal on sám. Viacerí bádatelia zasvätili štúdiu Dostojevského celý svoj život. Hoci ho považujú za geniálneho, odpovede na to, že čím bol geniálny sa rozchádzajú.

Jeho samotný život nebol ľahký. Nemal príliš šťastné detstvo, jeho otec Michail Andrejevič bol despota a zhýralec, zavraždili ho jeho vlastný nevoľníci, čo na vlastné oči videl malý Dostojevskij. Matka zomrela, keď mal pätnásť rokov. Študoval vojenské inžinierstvo v Petrohrade. V roku 1846 začal navštevovať krúžok revolucionára M.V. Petraševského. Cárska polícia ich zatkla a spolu s ďalšími dvadsiatimi petraševcami bol roku 1849 odsúdený na trest smrti.

V poslednej chvíli pred popravou však zmenili verdikt na štyri roky nútených prác na Sibíri. Ďalšie štyri roky si musel odslúžiť v armáde, tiež na Sibíri. Prakticky celý život trpel na epilepsiu a liečil si aj choré pľúca. Prepadol hráčskej vášni. Celý život trpel nedostatkom peňazí. Narobil si dlhy a musel dať do zálohy autorské práva na svoje diela. Zomrel v Petrohrade na krvácanie pľúc.

Možno práve takýmto ťažkým osudom skúšaný Dostojevského život bol podnetom jeho tvorby. Vytvoril vo svojich dielach nezabudnuteľné obrazy ľudskej biedy, nešťastia a utrpenia. Sám si naformuloval svoju umeleckú a mysliteľskú úlohu, keď napísal, že zmyslom jeho tvorby je (pri zachovaní úplného realizmu) „hľadanie človeka v človeku“. Vo svojich dielach sa vydal na púť za človekom a za jeho človečou podstatou a obnažil závrtné hĺbky jeho duše.

Dostojevskij dokázal vyťažiť zo svojho ťažkého života cenné skúsenosti a poznatky. Vo svojich dielach zachytával krutú drámu všedných ľudských osudoch. Opísal správanie človeka v hraničných situáciách. Jeho hrdinovia vždy zápasili sami so sebou, tak ako Dostojevskij po celý život. Zápasil o človeka, o jeho ľudskosť, ktorú hľadal v každom človeku, v dobrom i zlom. Celým jeho dielom preniká súcit s trpiacimi, s "poníženými a urazenými". S nenapodobiteľnou silou a pôsobivou inšpiráciou opísal najskrytejšie zákutia ľudskej duše svetlé i temné. Prenikavá psychologická analýza citov a myšlienok človeka sa objavuje vo všetkých jeho dielach. A to ho robí skutočným znalcom – psychologom ľudskej duše.

K tomu, čo som doteraz napísal som dospel po prečítaní jeho hádam najvýznamnejšieho diela *Zločin a trest* (1866). Nevieť, či autor chcel aby si každý, kto knihu prečíta zaradil jeho dielo do takého žánru, ako mu vyhovuje. Vzhľadom k tomu, že v tomto diele sa môžeme stretnúť s detektívnym žánrom, sociálnym a predovšetkým psychologickým, ja osobne som si ho pomenoval psychologicko - sociálno - detektívny román.

Román má šesť častí, každá sa skladá z niekoľkých kapitol a Epilóg. Dej sa odohráva v prítomnosti, je zasadený do prostredia Petrohradu, ktoré autor samozrejme v tej dobe dokonale poznal. Vedel načúvať svojej dobe ako veľkému dialógu. A práve na strhujúcich dialógoch a myšlienkových monológoch je postavený celý román. Sem tam do diela zasahuje aj autorov hlas ako hlas sprievodcu, ktorý nás postupne privádza k hlavným hrdinom a ich vlastným hlasom. Nebyť myšlienkových pochodov predovšetkým hlavného hrdinu, ktoré autor geniálne uvádza, možno by toto dielo nijako zvlášť neoslnilo.

Dostojevskij išiel na to ale naozaj dobre, vedel ako hneď na úvod upútať čitateľov, dumaním mladého bývalého študenta *Rodiona Romanyča Raskolnikova*:

„Zaujímavé, čoho sa ľudia najväčšmi boja. Nového kroku, nového slova. Ale napokon priveľmi táram. Preto ani nič nerobím, že toľko táram. Napokon, je to možno aj naopak: preto táram, lebo nič nerobím. To som sa tento posledný mesiac naučil toľko tárať, keď som celé dni a noci vylihúval v kúte a premýšľal ako s grošom ľahnúť a s dvoma vstať.“ (str.8)

Predpokladám, že okrem autora nikto z čitateľov nemal ani potuchy, o čo čom to Raskoľnikov uvažuje. Dostojevskij nás necháva dosť dlho čakať na to, aby sme konečne začali rozumieť tomuto, dovtedy aspoň pre mňa tak povediac riekankovému monológu Raskoľnika. Ale postupne som si uvedomil, že autor je naozaj dobrý psychológ. Lebo keby som čítal pozorne, tak hneď zistím, čo nám chcel myšlienkami Raskoľnika Dostojevskij naznačiť. Ved' použil slovo groš. A čo je groš? No predsa peniaz. A čo plodí túžba po peniazoch a bohatstve? Skoro vždy zločin. A kto najviac túži po peniazoch? Ten kto ich nemá.

Tak som si ja predstavoval, že nás autor bude dejom sprevádzať ďalej. Túžba po peniazoch zavŕšená zločinom – starej pre nikoho nepotrebnéj úžerničky. Jednoducho, ten čo nemá, zavraždí toho, kto má. Akosi som ale pozabudol, že čítam Dostojevského. Autora, ktorý skúma vplyvy prostredia na ľudskú dušu, do ktorej sa potom vnára a snaží sa rozpitvať všetky myšlienky a nenechať svedomie na pokoji.

Takže zločin, ktorý je vlastne hlavnou podstatou toho diela, nie je obyčajným zločinom. Autor nemal vôbec v úmysle vytvoriť román o obyčajnom zločine a následnom treste. Jeho dielo skrýva hlbšie myšlienky:

„Zabi ju a ber jej peniaze s tým, že sa s ich pomocou dáš do služby celého ľudstva a spoločnosti: čo myslíš, nezahladil by sa tento malý hriešik tisícimi dobrých skutkov. Za jednu smrť sto životov – to je matematika, čo!“ (str. 67)

Je toto naozaj racionálne vysvetlenie na spáchanie zločinu? Môže človek zabíjať len preto, že niekto je šikovnejší a dokáže si (síce na úkor druhých) zabezpečiť blahobyt? Môže zločinec uniesť potom ťarchu zločinu na svojich pleciach? Splytuje si svoje svedomie a môže pokojne žiť ďalej? Toto sú všetko nekonečné otázky, ktoré sám Dostojevskij nastolil svojmu čitateľovi. Prostredníctvom svojho hrdinu sa predovšetkým zaujíma a rozoberá otázku, prečo takmer všetky zločiny sú ľahko odhalené:

„Lebo páchatel, a to skoro každý, vo chvíli zločinu prežíva akúsi ochabnutosť vôle a mysle, ktorú naopak vystrieda detská až fenomenálna ľahkomyselnosť práve vo chvíľach, keď by najviac potreboval zdravý úsudok a opatrnosť... toto zatemnenia mysle a úpadok vôle zachvátia človeka ako choroba.. Otázka znie, či choroba je príčinou zrodu zločinu alebo či je akosi v povahe zločinu, že ho vždy sprevádza čosi ako choroba.“ (str.72, 73)

Ale ani tieto úvahy nie sú to, čo chcel skutočne Dostojevskij čitateľovi povedať. Na čo chcel upriamiť čitateľovu pozornosť? Autor ako človek, ktorý dokázal vnímať svoje okolie, sledovať vzťahy medzi rôznymi vrstvami spoločnosti, mal iný zámer. Potreboval vyriešiť jednu veľkú nerozriešenú pochybnosť. Má vplyv „zhubné prostredie“ na vykonanie zločinu? Je doba, v ktorej žil dôvodom spáchania zločinu? Alebo je všetko podmienené ľudskou povahou? Keďže sám nijako nevedel odpovedať, vytvoril si svojho Raskoľnikova, s ktorým podľa mňa vedie svoju vlastnú diskusiu na nezodpovedané otázky:

„Pokorne a raz navždy prijať osud aký je, a všetko v sebe zahlušiť, zriecť sa práva konať, žiť a milovať!“ (str. 48).

Tieto slová vyriekol autorov hrdina. A podľa toho, čo som čítal, v Dostojevského umeleckom svete vystupujú hrdinovia, ktorí sú akoby svojprávní, od autora nezávislí, akoby každý predstavoval svoj svet so svojou filozofiou života. Cez to všetko si myslím, že to nie je možné. Ved' to o čom rozmýšľala Raskoľnikova a iné postavy tohto diela, to čo im vrta v hlave, musí prameniť z nejakej inej hlavy. A okrem toho, Dostojevského hrdina vlastne ani nežije, žije iba idea, autor nepíše životopis hrdinov, ale životopisy ideí v hrdinoch. Myšlienky, ktoré mu nedajú pokoja. Preto sa nedám presvedčiť o tom, že to vzniklo v hlavách hrdinov a nie v hlave autora. Ved' ako vieme, jeho život bol vlastne tragédiou samou o sebe, určite sa sám pohrával s myšlienkou buď sa podriaďiť prostrediu, v dobe v ktorej žil a nechať všetko na osud, alebo „odvážiť sa“ prekročiť určitú hranicu - prekážku, vykonať pomstu v mene všetkých utláčaných, urazených a ponížených:

„Výnimočný človek má právo... pravda, nie oficiálne právo, ale svoje právo dovoliť svojmu svedomiu prekročiť niektoré prekážky, a to jedine v tom prípade, ak si to vyžaduje uskutočnenie jeho myšlienky (dakedy možno blahodárnej pre celé ľudstvo).“ (str. 253).

Považoval sa autor za výnimočného človeka, až tak neobyčajného, že by mal „právo“? Alebo týmito myšlienkami chcel ospravedlniť to, čo jemu nahodáva myseľ. Jeho vlastný bezodný vnútorný život preniesol do života hlavnej postavy. Chcel čitateľa presvedčiť, že vonkajšie okolnosti prostredia sú impulzom vzbury nielen proti spoločnosti, ale aj proti sebe, proti bohu a vlastne proti všetkému a vedú k rozpoltenosti duše. Nekonečná túžba prekročiť v sebe človeka, vykonať zločin nie pre peniaze, ale aby našiel odpoveď na otázky, ktoré ho mučia. Alebo možno len preto, aby si splnil svoju ideu, myšlienku. Ale čaká ho trest v podobe múk z poznania. Chcel dosiahnuť absolútnu slobodu, ale jeho cesta k slobode ho priviedla k popretiu slobody: „...nezabil som človeka, zabil som princíp! Áno princíp som síce zabil, ale nič som tým neprekročil...“ (str.268)

Podľa mňa je pre čitateľa v knihe ukrytý jednoznačný odkaz. Nech všetkých trápia akékoľvek myšlienky, ja Dostojevskij som si už našiel odpoveď na svoje otázky. Zlo sa nedá páchať v mene dobra. A každé spáchané zlo čaká spravodlivý trest: „Kto sa veľa odváži, ten je podľa nich (ľudí) spravodlivý a keď sa odvážil, tak vlastne zabil sám seba“ (str. 408,410)

Nedá mi, aby som aj ja nepridal svoj súkromný „epilóg“. Povieť pravdu, vôbec neviem, prečo som vlastne neodložil knihu hneď po prečítaní prvých kapitol. Úprimne, veľmi som o tom uvažoval hneď, ako som si uvedomil, že nemôžem „sekundovať“ takémuto psychológovi – rozoberačovi ľudského bytia. Niežeby nebol Zločin a trest zaujímavý (zaujali ma dialógy Raskolnikova a Porfirija plné cynizmu a pretvácky), ale pre mňa tak akosi chaotický. Najskôr autor upriamil pozornosť na zločin, ktorý má byť spáchaný na záchranu najbližších (matky a sestry) hlavného hrdinu. No a napokon zistím, že si autor s čitateľom trochu psychologicky pohral a zločin bol spáchaný len tak, pre nejaké sebauvedomenie rozpolteného sebavedomia hrdinu: „Zabil som voš, neužitočnú odpornú voš!“ (str.406).

Podľa mňa dosť hlúpe, nemorálne. Nech sa snažím ako chcem, neviem si teraz ja odpovedať na otázku, čo skutočne viedlo autora k stvoreniu tohto románu. Možno túžba „odvážiť sa“ zabiť svojho despotickeho otca. Ale to vykonali zaňho iní. A tak vlastne ani nemal možnosť do hĺbky prevrtať svoju vlastnú dušu, tak sa rozhodol skúmať človeka ako takého, prenášať svoje nešťastie po smrti jeho najbližších na svoje postavy, nasiaknuť ich kultom utrpenia, čitateľovi ukázať morálku naruby.

Podľa mňa aj keď viem, že už za svojho života bol uznávaným spisovateľom, videl svoj život len v tme a v bahne nerestí, čo z neho urobilo autora zloby, krutosti, podlosti, utrpenia a hriechu.

„A tak Dostojevskij preniesol na čitateľa svoje vlastné myšlienky - kladie čitateľovi morálne otázky o zmysle ľudskej existencie, o svedomí, o previnení, o odplate, o treste a hlavne núti čitateľa zamyslieť sa nad tým, akú úlohu zohráva človek voči spoločnosti a naopak spoločnosť voči človeku.

Bibliografický údaj o diele:

Dostojevskij, F.M.: ZLOČIN A TREST. Bratislava : TATRAN, 1981.